

УДК 336.143.01

Т.С. Шабатура, канд. екон. наук

Одеський державний аграрний університет, м. Одеса, Україна

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНКИ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

Т.С. Шабатура, канд. экон. наук

Одесский государственный аграрный университет, г. Одесса, Украина

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОЦЕНКИ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА ПРЕДПРИЯТИЯ

Tetiana Shabatura, PhD in Economics

Odesa State Agrarian University, Odesa, Ukraine

ASSESSMENT METHODOLOGICAL FRAMEWORK OF AN ENTERPRISE ECONOMIC POTENTIAL ASSESSMENT

Досліджено методологічні засади оцінювання економічного потенціалу підприємства з урахуванням розвитку сучасних ринкових відносин. Поглиблено змістовне наповнення категорії "економічний потенціал підприємства" як здатності підприємства створювати конкурентні переваги задля максимізації ринкової вартості бізнесу, факторами забезпечення яких є детермінанти ринкового успіху та ключові компетенції. Запропоновано підходи до визначення економічного потенціалу підприємства з позицій симбіозу ресурсного та вартісного підходів. Проведено систематизацію основних методичних підходів до оцінювання економічного потенціалу підприємств.

Ключові слова: економічний потенціал підприємства, конкурентні переваги, ресурсний підхід, вартісний підхід, порівняльний підхід, комплексний підхід.

Исследованы методологические основы оценки экономического потенциала предприятия с учетом развития современных рыночных отношений. Углублено содержательное наполнение категории "экономический потенциал предприятия" как способности предприятия создавать конкурентные преимущества для максимизации рыночной стоимости бизнеса, факторами обеспечения которых выступают детерминанты рыночного успеха и ключевые компетенции. Предложено подходить к определению экономического потенциала предприятия с позиции симбиоза ресурсного и стоимостного подходов. Проведена систематизация основных методических подходов к оценке экономического потенциала предприятий.

Ключевые слова: экономический потенциал предприятия, конкурентные преимущества, ресурсный подход, стоимостный подход, сравнительный подход, комплексный подход.

Investigated methodological framework for the assessment of the economic potential of the enterprise with the development of modern market relations. Indented substantive content of the category of "economic potential" as the ability of the enterprise to create competitive advantages in order to maximize the market value of the business, which are the factors for the determinants of market success and the key competencies. An approach to the definition of the economic potential of the enterprise from the perspective of symbiosis and resource cost approach. The systematization of the main methodological approaches to the assessment of the economic potential of enterprises.

Key words: economic potential, competitive advantage, resource-based approach, cost approach, the comparative approach, integrated approach.

Постановка проблеми. Зміна традиційного підходу підприємствами, що зумовлена об'єктивними ринковими процесами, а насамперед активізацією інвестиційної діяльності та розвитком кредитного, страхового та фондового ринків, актуалізує питання оцінювання економічного потенціалу підприємства як інструменту вирішення багатьох завдань, що стають перед суб'єктами ринково-економічних відносин в Україні. Поряд з цим повільне відновлення посткризової економіки країни ускладнює процес ефективного використання та реалізації економічного потенціалу підприємства, у тому числі й через відсутність єдиного методологічного підходу, визначеної методики та стандартного набору інструментів щодо його оцінки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням визначення наукової атрибуції категорії "економічний потенціал підприємства" та науково-методичним засадам його оцінювання присвячені наукові праці таких відомих учених, як: В.Г. Андрійчук, М.П. Бутко, І.Ю. Гришова, М.Я. Дем'яненко, І.О. Крюкова, В.В. Кужель, Ю.О. Лупенко, М.Й. Малік, О.В. Митяй, П.Т. Саблук, І.Б. Хома, Л.Ф. Чумак, А.В. Чупіс, О.Г. Шпикуляк, С.М. Шкарлет, О.Г. Чирва та інші [1–13].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на вагомість наукового доробку науковців, головна їх увага акцентується переважно на термінологічній та класифікаційній проблематиці, тоді як питання ініціації методологічних засад оцінювання економічного потенціалу підприємства до умов розвитку сучасного ринкового середовища набуває підвищеної актуальності, що і підкреслює необхідність поглиблення методологічного апарату проблеми дослідження.

Мета статті полягає в поглибленні методологічних засад оцінювання економічного потенціалу підприємства з урахуванням розвитку сучасних ринкових відносин.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукових джерел свідчить, що за сучасною економічною наукою є безліч підходів до визначення наукової атрибуції категорії "економічний потенціал підприємства". З огляду на масовість подій, які описують економічний потенціал підприємства, його формулювання зводиться як до сукупності наявних ресурсів підприємства, так і до результату виробничих і економічних відносин, які виникають між суб'єктами господарювання.

Методологія оцінювання економічного потенціалу підприємства має за мету означити його змістовне наповнення та, спираючись на систему оціночних домінантів, підходів, методів, показників, проаналізувати склад і динаміку змін його якісних та кількісних параметрів (рис.). При цьому варто зазначити, що, на відміну від теорії та концепції, методологія не дає нового знання та не є практичним підґрунтям, проте вона розвиває такі наукові домінанти, без яких взагалі неможливий науковий розвиток.

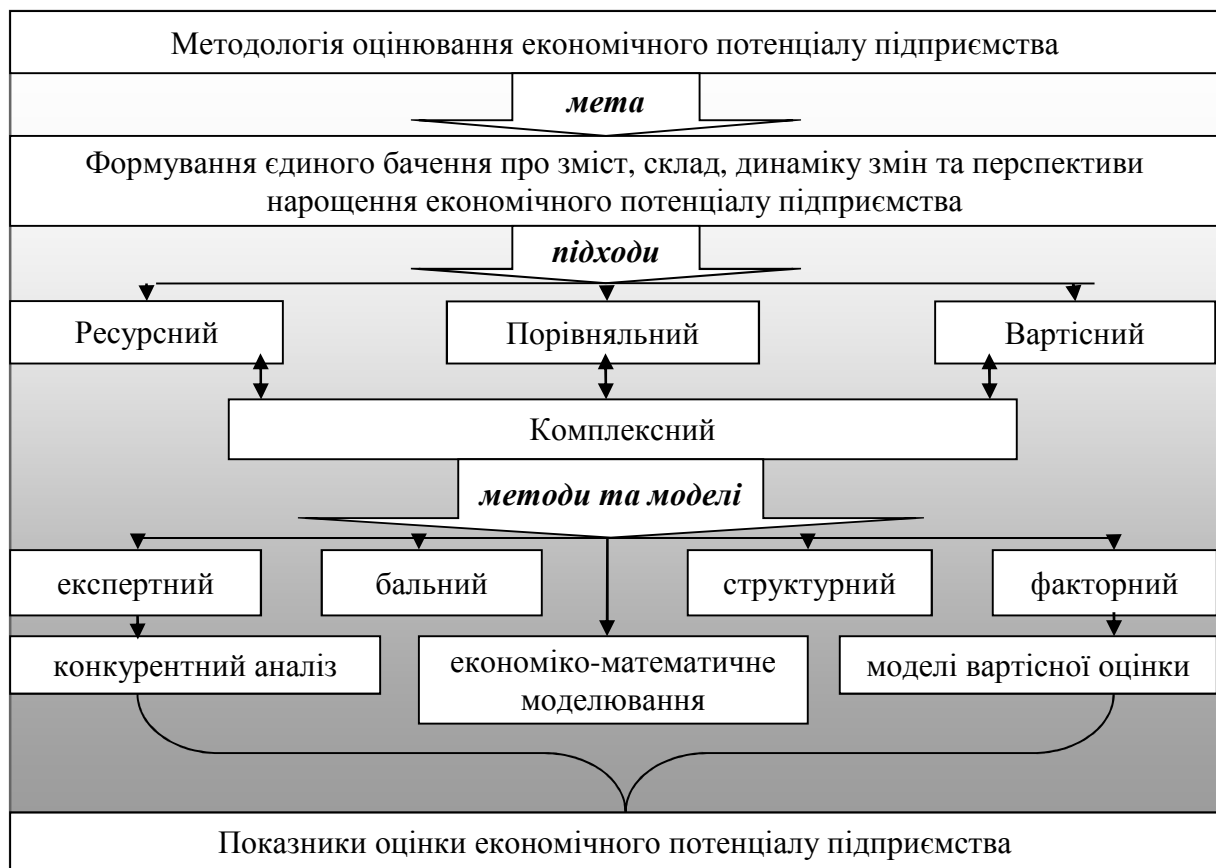

Рис. Зміст методології оцінювання економічного потенціалу підприємства

Джерело: розроблено автором.

Враховуючи те, що жорсткі умови бізнес-оточення ставлять перед підприємцями нелегке завдання економічного виживання та стратегічного розвитку, змістовне наповнення категорії "економічний потенціал підприємства" вимагає кардинального переосмис-

лення та поглиблення. Тому, підтримуючи бачення відомих дослідників цього питання, а саме І.Ю. Гришову та В. В.Кужеля [2; 5; 12], вважаємо, що умовою не тільки виживання підприємства, а й його успішного функціонування є створення конкурентних переваг, аспектом забезпечення яких є ринкові фактори успіху та ключові компетенції.

Поряд з цим цілком очевидним та безперечним є той факт, що в умовах інноваційного розвитку увага інвесторів сконцентрована на ринковій вартості потенційних реципієнтів та їх спроможності нарощувати вартість бізнесу в довгостроковій перспективі, що завжди може запобігти відпливу капіталу в руки конкурентів. Це є основою розроблення стратегічного напрямку розвитку для тих підприємств, інноваційний розвиток яких потребує залучення іноземних інвестиційних потоків. З огляду на це ми пропонуємо розглядати економічний потенціал підприємства з позиції його здатності створювати конкурентні переваги задля максимізації ринкової вартості бізнесу як головного критерію його інвестиційної привабливості та економічної надійності.

При цьому варто підкреслити, що саме ресурсна концепція виступає джерелом створення конкурентних переваг, адже за ресурсним складом підприємства є відмінними один від одного. Проте здатність ресурсів трансформуватися у процесі виробництва в додану вартість вимагає застосування підходу, заснованого на вартісному мисленні, яким і є вартісний підхід.

На наш погляд, використання вартісного підходу в ідеології оцінювання економічного потенціалу підприємства починає набувати підвищеної актуальності, адже вже сьогодні традиційна концепція управління бізнесом, що опирається на співставлення економічних результатів з аналогічними базовими показниками, переходить до довгострокового прогнозу фінансових потоків і безперервного моніторингу вартісних індикаторів. Здатність підприємства створювати вартість завдяки ефективному управлінню фінансовими потоками, а саме їх обсягами та векторами руху в умовах обмеженості фінансових ресурсів продукує принципово нову площину формування ключової компетентності, що є одним із джерел формування конкурентної переваги, яку неможливо копіювати та реалізувати конкурентами.

Можливість застосування категоріального апарату, а також загальноприйнятих методик оцінювання економічного потенціалу країни та регіону впорядковує та полегшує методологію його оцінювання на рівні підприємства. Так, класичними підходами оцінювання економічного потенціалу підприємства, як підтвердив аналіз сучасних теоретико-методичних опрацювань [1–13], є аналіз сукупності ресурсів, якими володіє підприємство, та оцінювання рівня його використання. Зазвичай ці підходи класифікують на ресурсний та результатний. Проте, за логікою нашого дослідження, сьогодні результативна концепція поступово віддає свої позиції вартісній, оскільки за економічною природою фінансові ресурси є такими, що постійно змінюються у просторі та часі, від динамічних властивостей яких залежить сталий розвиток підприємства та постійне збільшення його ринкової вартості.

У контурах ресурсного підходу ключовими елементами є наявні ресурси та приховані здібності (компетенції) підприємства, між якими прослідковується пряма залежність: ресурси виступають джерелом створення здібностей підприємства, а здібності – джерелом формування його конкурентної переваги.

Таким чином, базовою одиницею аналізу ресурсного підходу виступають ресурси, характерними ознаками яких є приховані здібності підприємства, що дають йому можливість раціональніше за конкурентів використовувати класичний набір факторів виробництва, створюючи тим самим конкурентні переваги. Оптимальним сценарієм нарощення економічного потенціалу підприємства за ресурсним підходом є пошук балансу між його наявними ресурсами та прихованими здібностями.

Проте неможливість проведення оцінювання відповідності економічного потенціалу підприємства з параметрами, які визначають його ефективну реалізацію, є головним обмеженням ресурсного підходу, адже він у переважній більшості орієнтує на фактичний облік акумулювання всіх ресурсів підприємства без урахування властивостей їх використання та вимог до відтворення та нарощення. Тому вказані обмеження й усувають вартісний підхід, який зазвичай називають вартісно-орієнтованим.

Поряд з цим для оцінювання вартості бізнесу широкого використання набуває порівняльний підхід, доцільність якого зумовлена необхідністю проведення оцінювання підприємств-аналогів, на основі оцінки ресурсних та вартісних параметрів. Перевагами порівняльного підходу є простота розуміння в застосуванні, статистична аргументованість та надійність результатів.

Оцінювання економічного потенціалу на основі порівняльного підходу відбувається на основі співставлення його параметрів з підприємствами-аналогами або нормативними показниками, що дає змогу означити місце підприємства на вітчизняному ринку відповідних товарів і послуг та повноту використання його конкурентних компетенцій. Поряд з цим цей підхід дає можливість оцінити радіус розвиненості підприємства та діапазон використання його реальних можливостей. Однак застосування порівняльного підходу не завжди є здійсненим і виправданим, адже інформація, необхідна для обчислення певних показників, інколи є недоступною або закритою, тому оцінка економічного потенціалу підприємства може бути частковою.

Можливість повноцінного врахування всіх питань щодо формування, реалізації та нарощення економічного потенціалу підприємства можна добути на основі комплексного підходу, який широко використовується на основі часткового застосування перерахованих вище підходів, що у процесі оцінювання різних складових економічного потенціалу підприємства органічно доповнюють один одного. Головна вада – трудомісткість, пов'язана з тривалим опрацюванням інформаційних джерел та необхідністю проведення ґрунтовних попередніх розрахунків.

Комплексний підхід сприяє отриманню оцінки за різними детермінантами та векторами використання економічного потенціалу, означенню “вузьких” місць у його реалізації та здатен стати підґрунтям для формування визначеної програми заходів щодо нарощення його обсягів. Чільним обмеженням підходу є проблема вибору локальних цілей і множини критеріїв, які обтяжують постановку та реалізацію єдиної стратегії формування й нарощування економічного потенціалу підприємства. Тому саме оптимізація кількості оціночних показників та результативне комбінування найбільш раціональних часткових методологічних прийомів є пріоритетним завданням цього підходу.

Таким чином, саме комплексний підхід, на наш погляд, є найбільш слухним для оцінки економічного потенціалу підприємства, адже враховує всі площини, критерії та детермінанти його ефективної реалізації.

Комплексний підхід до оцінювання економічного потенціалу підприємства конкретизується через сукупність таких принципів:

- цілеорієнтованості для чіткого виділення меж між оцінюваним об'єктом, адресністю висновків та їх конкретизованістю;
- наукової обґрунтованості для врахування об'єктивних умов і характерних особливостей підприємства, тенденцій економічного та науково-технічного розвитку та дії законів;
- системності для аналізу об'єкта як цілісної системи, де ознака кожного структурного елемента визначається його місцем у системі;
- багаторівневості для аналізу об'єкта як одного цілого або як системи взаємопов'язаних складових;

- достовірності для використання доступних вихідних даних, простих у розумінні показників;
- адекватності об'єктивним закономірностям та тенденціям розвитку для зосередження уваги на реальних тенденціях, а згодом – на створенні теоретичної основи стратегічного розвитку;
- універсальності для можливості застосовувати систему показників різними підприємствами з урахуванням їх особливостей розвитку;
- комплексності для поєднання різних методичних підходів до оцінювання, що дасть можливість здійснювати різноаспектну оцінку об'єкта.

Використання кожного з розглянутих підходів, у першу чергу, залежить від мети оцінювання економічного потенціалу, тому що саме вона окреслює потрібний рівень точності та, як результат, методичний інструментарій оцінки.

У колі нашого дослідження, як вже було зазначено нами раніше, такою метою має бути означення єдиного бачення змісту, складу, динаміки змін та можливостей нарощування економічного потенціалу підприємства, досягнення якого стане інформаційним полем для вибору стратегії економічного розвитку за найкращим використанням наявних ресурсів та його прихованих здібностей підприємства стосовно зовнішніх можливостей.

У контурах окресленої мети та бажаного результату оцінка економічного потенціалу підприємства надасть певну інформацію про: структуру його ресурсного складу; оцінку сукупності ресурсів і здібностей щодо конкурентного оточення та створення стійкої конкурентної переваги; визначення ресурсних дефіцитів та необхідного обсягу інвестиційних потоків для вдосконалення та підсилення ресурсної бази; визначення ресурсного надлишку, який необхідно усунути; виявлення ключових компетенцій; визначення розриву в ресурсах і компетенціях; оцінку ринкової вартості бізнесу та спроможності підприємства до її максимізації; визначення стратегії створення детермінантів ринкового успіху.

Таким чином, оцінювання економічного потенціалу підприємства в межах комплексного підходу повинно проводитися на основі використання сукупності показників, що характеризуються як кількістю та якістю наявних ресурсів, залучених у систему економічного руху підприємства, так і його прихованими здібностями до створення конкурентних переваг. Перелік оціночних показників визначається методичним інструментарієм обраного підходу, до якого відноситься експертний метод, бальний метод, конкурентний аналіз або метод аналогій, факторний аналіз, структурний аналіз, економіко-математичне моделювання, моделі оцінювання ринкової вартості бізнесу (VBM, EVA, SVA, MVA, EBO) та інші.

Вибір системи оціночних показників економічного потенціалу підприємства викликає дискусійність з приводу оптимізації їх кількості та якості. Одні науковці наголошують, що оцінювання економічного потенціалу має бути здійснено тільки напрямом застосування системи показників, інші, навпаки, прагнуть її звести до узагальнюючого інтегрального показника, проте більшість з них єдиної думки про те, що оцінка потенціалу повинна мати комплексний характер.

Відносно вибору між узагальнюючим інтегральним показником та сукупністю показників оцінки економічного потенціалу підприємства, ми готові прийняти та підтримати думку дослідників щодо використання системи оціночних показників і при цьому не вимагаємо їх неодмінного зведення до інтегрального показника, адже сконструйований на будь-яких засадах інтегральний показник оцінки економічного потенціалу підприємства, на нашу думку, не здатен врахувати всі специфічні особливості його економічного розвитку.

Досить відкритим залишається й питання вимірності показників, адже застосування натуральних одиниць значно обтяжує оцінку економічного потенціалу підприємства: струк-

турні елементи потенціалу суттєво різняться між собою за формою і змістом, а отже, розходяться і їх натуральні одиниці виміру. З огляду на це знову підкреслюємо значимість симбіозу ресурсного та вартісного підходів, де процес створення вартості передбачає здійснення декомпозиції основних елементів економічних ресурсів для подальшої їх реконфігурації у площині фінансових аспектів вартості. Тому пропонуємо використовувати систему показників вимірювання вартості підприємства на основі ресурсних факторів її створення.

Детальний розгляд системи показників оцінки економічного потенціалу підприємства потребує окремого дослідження й окреслює площину подальших пошуків.

Висновки та пропозиції. Проведені дослідження дають підставу для висновку, що за сучасних ринкових умов розвитку економічний потенціал підприємства варто розглядати як здатність підприємства створювати конкурентні переваги за для максимізації ринкової вартості бізнесу, аспектом забезпечення яких є детермінанти ринкового успіху та ключові компетенції. Встановлено, що повноцінне врахування всіх питань щодо формування, реалізації та нарощення економічного потенціалу підприємства можна добути на основі комплексного підходу, який широко використовується на основі часткового застосування ресурсного, вартісного та порівняльного підходів, що при оцінюванні різних складових економічного потенціалу підприємства органічно доповнюють один одного.

Список використаних джерел

1. Андрійчук В. Г. Капіталізація сільського господарства: стан та економічне регулювання розвитку : монографія / В. Г. Андрійчук. – Ніжин : Аспект-Поліграф, 2007. – 216 с.
2. Гришова І. Ю. Финансовое обеспечение перерабатывающих предприятий в контексте формирования финансовых потоков / И. Ю. Гришова // Азимут научных исследований: экономика и управление. – 2012. – № 1. – С. 22–24.
3. Дем'яненко С. І. Менеджмент аграрних підприємств : навч. посіб. / С. І. Дем'яненко. – К. : КНЕУ, 2005. – 347 с.
4. Крюкова І. О. Ресурсний потенціал аграрних підприємств та комплекс заходів з його відтворення і раціонального використання / І. О. Крюкова // Вісник ХНАУ. Серія «Економіка АПК і природокористування». – 2007. – № 3. – С. 94–98.
5. Кужель В. В. Методологические основы формирования стратегий повышения конкурентоспособности предприятия / В. В. Кужель // Актуальные проблемы интеграции экономических интересов России и Украины : сборник научных трудов МНПК (Россия, Тольятти, 2014 г.). – Тольятти : Издательство ТГУ, 2014. – С. 228–237.
6. Лупенко Ю. О. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / за ред. Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель-Веселяка. – К. : ННЦ "ІАЕ", 2012. – 182 с.
7. Кужель В. В. Імунізація економіки агропродовольчої сфери в контексті реалізації принципів соціальної відповідальності бізнесу / В. В. Кужель // Економічний форум. – 2014. – № 3. – С. 17–22.
8. Саблук П. Т. Концептуальні засади розробки і реалізації інвестиційних програм в аграрно-промисловому виробництві / П. Т. Саблук, М. Ю. Коденська. – К. : ННЦ ІАЕ, 2012. – 46 с.
9. Хома І. Б. Економіко-математичні методи аналізу діяльності підприємств : навч.-метод. посіб. / І. Б. Хома, В. В. Турко. – Львів : Вид-во Національного університету «Львівська політехніка», 2008. – 328 с.
10. Чумак Л. Ф. Фактори впливу на формування конкурентоспроможного потенціалу підприємства / Л. Ф. Чумак // Экономика и управление. – 2013. – № 1. – С. 62–69.
11. Оцінка, аналіз, планування фінансового становища підприємства: науково-методичне видання / [А. В. Чупіс, М. Х. Корецький, О. Л. Кашенко та ін.]. – Суми : Довкілля, 2001. – 404 с.
12. Кужель В. В. Потенціал підприємств аграрної сфери: сутність, структура, тенденції нарощення / В. В. Кужель // Агросвіт. – 2013. – № 13. – С. 47–50.
13. Крюкова І. О. Стратегічні імперативи розвитку агропродовольчого ринку України / І. О. Крюкова, О. В. Назаренко // Економіка: реалії часу. – 2014. – № 4(14). – С. 36–42.